

УДК 338.24:330.45

*Боднар І. Р.,
iryna.bod@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6884-2058,
к. е. н., проф., професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Борбіль М. В.,
mashaborbil@gmail.com,
магістр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Власюк Д. А.,
vlasiuk.dv@gmail.com,
магістр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

*Вільхова В. С.,
viljhova.viktoriya@icloud.com,
магістр, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Анотація. *Визначальним чинником соціально-економічного зростання та науково-технічного прогресу багатьох країн світу і світової спільноти загалом є сучасна інформатизація усіх напрямів людської діяльності. Характерними рисами означеного процесу є циркулюючий інформаційний обмін глобального спрямування. Сучасні суспільні трансформації передбачають активну участь держави в розвитку інформаційного суспільства та актуалізують проблему наукового аналізу державного управління інформаційною сферою. Сучасна наука трактує державне управління як практичний, організуючий і регулюючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на її владну силу. В різноманітних видах діяльності й багатоманітних соціальних ролях держава управляє не всіма, а тільки тими їх проявами, сторонами і взаємозв'язками, які мають значення для всього суспільства, відносяться до реалізації загальних потреб, інтересів та цілей. Ці тенденції реально впливають на формування системи державного регулювання інформаційної сфери будь-якої країни, пошук нових підходів до функціонування інформаційного середовища та адаптації до світового глобального інформаційного процесу. Інформаційний фактор суспільного розвитку набуває глобального значення, що дає підстави констатувати наявність феномену інформаційної революції як результату двох паралельних процесів: постійного зростання ролі та обсягів інформації, необхідної для забезпечення життєдіяльності суспільства, та вдосконалення технологій її накопичення і поширення. В результаті цього інформаційна сфера трансформувалась в пріоритетну галузь суспільної життєдіяльності і набула значення одного з ключових об'єктів державного управління. У зв'язку з цим, у статті розглянуто базові елементи, ключові поняття та основи державного регулювання інформаційної сфери європейських країн. Проаналізовано предмет та методи системи регулювання інформаційної сфери, охарактеризовано базові елементи та основні принципи державного регулювання інформаційної сфери. Розглянуто концептуальні підходи щодо регулювання інформаційних відносин в європейських країнах.*

Ключові слова: інформаційна сфера, правове регулювання інформаційної сфери, інформаційне суспільство, інформаційна політика держави.

*Bodnar I. R.,
iryna.bod@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6884-2058,
Ph.D, Professor, Professor of the Department of International Economic Relations, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

*Borbil M. V.,
mashaborbil@gmail.com,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv*

Vlasiuk D. A.,
vlasiuk.dv@gmail.com,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

Vilkhova V. S.,
viljhova.viktoriya@icloud.com,
Master's degree student, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

STATE REGULATION OF THE INFORMATION SPHERE IN EUROPEAN COUNTRIES

Abstract. *The determining factor of socio-economic growth as well as scientific and technological progress in many countries of the world and the world community as a whole is the modern informatization of all areas of human activity. A characteristic feature of this process is the circulating global information exchange. Modern social transformations involve the active participation of the State in the development of the information society and actualize the problem of scientific analysis of public administration of the information sphere. Modern science interprets public administration as a practical, organizing and regulating influence of the State on the social life of people with the aim of its ordering, preservation or transformation, based on its power. In various types of activities and diverse social roles, the state does not manage all of them, but only those manifestations, parties and relationships that are important for the whole society and relate to the realization of common needs, interests and goals. These trends have a real impact on the formation of the system of state regulation of the information sphere of any country, the search for new approaches to the functioning of the information environment and adaptation to the global information process. The information factor of social development is gaining global significance, which gives grounds to state the existence of the phenomenon of the information revolution as a result of two parallel processes: the constant growth of the role and volume of information necessary for the vital activity of society, and the improvement of technologies for its accumulation and distribution. As a result, the information sphere has been transformed into a priority sector of social life and has become one of the key objects of public administration. In this regard, the article examines the basic elements, key concepts and foundations of the State regulation of the information sphere in European countries. The subject matter and methods of the information sphere regulation system are analyzed, the basic elements and basic principles of the state regulation of the information sphere are characterized. Conceptual approaches to the regulation of information relations in European countries are considered.*

Key words: information sphere, legal regulation of information field, information society, information policy of the state.

JEL Classification: O31

DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2025-82-14>

Постановка проблеми. Створення інформаційного суспільства – вагомий крок розвитку людської цивілізації. Багатоманітність та динаміка інформаційних відносин в сучасному суспільстві є настільки виразною, що сьогодні ще немає повної визначеності з поняттям інформаційного права, яке має ці відносини регулювати. Правові норми, присвячені питанням регулювання інформаційних відносин (державна таємниця, інформація для службового користування, діяльність ЗМІ, технічні стандарти телекомунікаційних систем тощо) виникають поступово разом з появою та розвитком відповідних суспільних або технічних явищ.

Державне регулювання інформаційної сфери – це правовий фундамент інформаційного суспільства, що активно формується у всіх країнах і континентах. Правове регулювання інформаційної сфери почали розглядати лише у 70-ті рр. XX ст., коли відбулися революційні зміни у кількісних і якісних характеристиках інформаційних відносин, обумовлені технічним та соціальним прогресом людства.

Водночас дуже часто подібне правове регулювання намагалися ідентифікувати з такими “інформаційними” науками, як інформатика і кібернетика. У 1978 р. А. Венгеров відкрив питання про виділення самостійної галузі інформаційного права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченням ролі законодавства в інформаційній сфері займаються такі вчені як Арістова І. [1], Почепцов Г. [2], Супрун В. [3] тощо. Ряд публіцистів: Брижко В., Гальченко О., Цимбалюк В. розробили основні принципи правового регулювання інформаційної сфери. Значний внесок у визначення та дослідження галузі регулювання інформаційної сфери зробили вчені Тулубко В., Жук С., Косецова В та ін. Водночас окремого дослідження вимагають структурно-функціональні аспекти правового регулювання інформаційної сфери.

Арістова І. стверджує, що інформація як суб'єкт правовідносин давно увійшла до міжнародного права. Вона визначає систему регулювання інформаційної сфери як систему норм права,

що регулюють суспільні відносини в інформаційній сфері суспільства [1]. Інформаційні права і свободи, проголошені Загальною декларацією прав людини, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.

Почепцов Г. розглядає регулювання інформаційної сфери як нову комплексну галузь, що вивчає інформаційні відносини, як предмет державного регулювання, а також суб'єкти і правовий режим інформаційних процесів в сучасному суспільстві [2].

Супрун В. вважає, що правове регулювання інформаційної сфери діє лише в рамках організаційно-правових норм регламентації суспільних відносин, що виявились в процесі акумуляції, аналітичної обробки і розповсюдження інформації за допомогою електронних засобів [3].

Система державного регулювання інформаційної сфери – це самостійний законодавчий інститут, що регулює правовідносини суб'єктів в області правового режиму здійснення інформаційних процесів, тобто створення, збору, обробки, накопичення, зберігання, розповсюдження і поживання інформації (інформаційних ресурсів).

Система правового регулювання інформаційної сфери є новою комплексною галуззю, що є “системою соціальних норм і відносин, які виникають в інформаційній сфері – сфері виробництва, перевтілення та споживання інформації”. Крім цього вказує на предмет правового регулювання інформаційної сфери – “інформаційні відносини, тобто відносини, що виникають при здійсненні інформаційних процесів – процесів виробництва, збирання, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, передачі, розповсюдження та споживання інформації” [4].

Неоднозначність думок багато в чому пов'язана з тим, що регулювання інформаційної сфери достатньо нова галузь законодавчої діяльності, що перебуває у стадії формування. Ще не до кінця вирішені питання про систему інформаційного законодавства, зміст галузі і її розмежування з іншими галузями. На користь визнання інформаційного права самостійною галуззю наявні такі факти: наявність великого масиву нормативних актів, формування принципів, наявність яскраво вираженого предмету, розподіл на загальну і спеціальну частини тощо.

Найбільш повним визначенням галузі інформаційного права, можна вважати таке: “Інформаційне право – це система соціальних норм і відносин, що виникають в інформаційній сфері – сфері виробництва, перетворення і споживання інформації, яка охороняється державою”.

Постановка завдання виявляється у необхідності теоретичного обґрунтування ролі регулювання інформаційної сфери на сучасному етапі розвитку суспільства, аналізу сучасного стану та принципів інформаційного права, виявлення проблем правового регулювання інформаційної сфери та розробки рекомендацій щодо вирішення цих проблем.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Роль державного регулювання інформаційної сфери в інформаційному суспільстві XXI століття переоцінити важко. В інформаційному суспільстві практично відсутні географічні і геополітичні межі, і навіть часові рамки і годинні пояси, а також, як правило, не діють національні законодавства. Державне регулювання інформаційної сфери має будуватись, переважно, на нормах міжнародного права, що регулюють основні групи інформаційних відносин на міждержавному рівні. Універсальним нормативно-правовим актом галузі регулювання інформаційної сфери в Україні залишається Закон “Про інформацію”, який мав на меті врегулювати найбільш головні суспільні відносини в інформаційній сфері, зокрема питання реалізації інформаційних прав і свобод та захисту інформаційної безпеки, захисту інформації та інформаційної інфраструктури держави. Тобто його універсальність проявляється у поєднанні як норм, що є частиною природного права, так і норм, які мають суто державне походження. Але значна кількість його положень вже застаріла, і не відповідає динаміці сучасних інформаційних процесів.

Принципи державного регулювання інформаційної сфери – це основні початкові положення і ідеї, що визначають суть і зміст інформаційної галузі, що додає системний характер її нормам і інститутам і дозволяє говорити про цілісність механізму правового регулювання інформаційних відносин у суспільстві. Державне регулювання інформаційної сфери покликане регулювати суспільні відносини в інформаційній сфері, які описуються такими категоріями:

- використання нових технологій роботи з інформацією – формування і забезпечення сумісності інформаційних систем і систем комунікацій в інформаційних системах та мережах;
- забезпечення безпеки в сфері інформації та інформатизації;
- реалізація юридичної відповідальності в галузі інформації, інформатизації, телекомунікацій.

Всі принципи державного регулювання інформаційної сфери можна поділити на загальні і спеціальні. До загальних принципів належать положення та ідеї, які поширюють свою дію на всю сукупність відносин, що складаються в інформаційній сфері (рис. 1).

Аналізуючи рис. 1 бачимо, що вагоме місце в системі загальних принципів належить нормам забезпечення захисту авторських прав в інформаційній сфері, захисту інформації в мережах, гарантування інформаційної безпеки. До спеціальних принципів належать основні положення і ідеї, що визначають суть і зміст окремих предметних областей інформаційного права, його правових інститутів.



Рис. 1. Загальні принципи державного регулювання інформаційної сфери

В європейських країнах існують такі принципи користування мережею Інтернет:

- принцип права приватного життя;
- принцип точного дотримування правил користування мережею;
- принцип недоторканості приватної власності і дотримання норм авторського права;
- принцип доступу до інформації;
- принцип єдиного глобального характеру мережі [3].

В сфері телерадіомовлення в європейських країнах можна виділити деякі спеціальні принципи державного регулювання, що відображені на рисунку 2.

Аналізуючи рис. 2 бачимо, що важливими нормами європейських країн є захист авторських прав, недопущення цензури, свобода слова, ліцензування телерадіомовної діяльності тощо.

Державне регулювання засобів масової інформації в демократичних країнах здійснюється законами, що гарантують з одного, свободу засобів

інформації, з іншого – право людини на свободу одержання інформації, свободу висловлювань і самовираження, плюралізм думок у суспільстві. Державну систему, яка регулює діяльність всіх засобів масової інформації забезпечують норми про засоби масової інформації, що регулюються особливими правилами. Власник ліцензії на національний телевізійний канал, що передається наземними засобами, не може одночасно мати ліцензію на інший національний телевізійний канал або на місцевий телевізійний канал.

Європейські країни мають власні інститути державного регулювання інформаційної сфери (рис. 3). Крім цього вони ефективно співпрацюють з відомими інститутами (наприклад, інститутами інтелектуальної власності тощо).

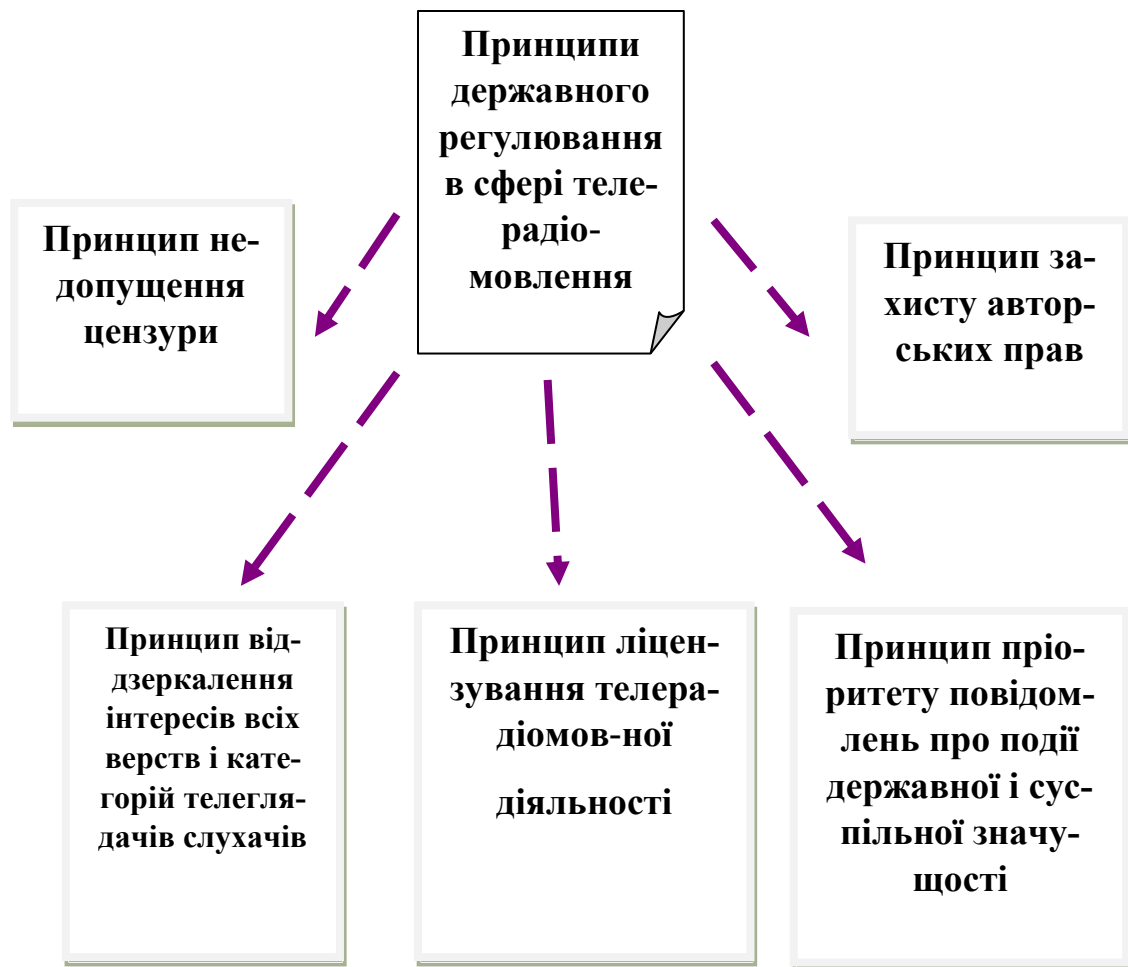


Рис. 2. Принципи державного регулювання в сфері телерадіомовлення в європейських країнах

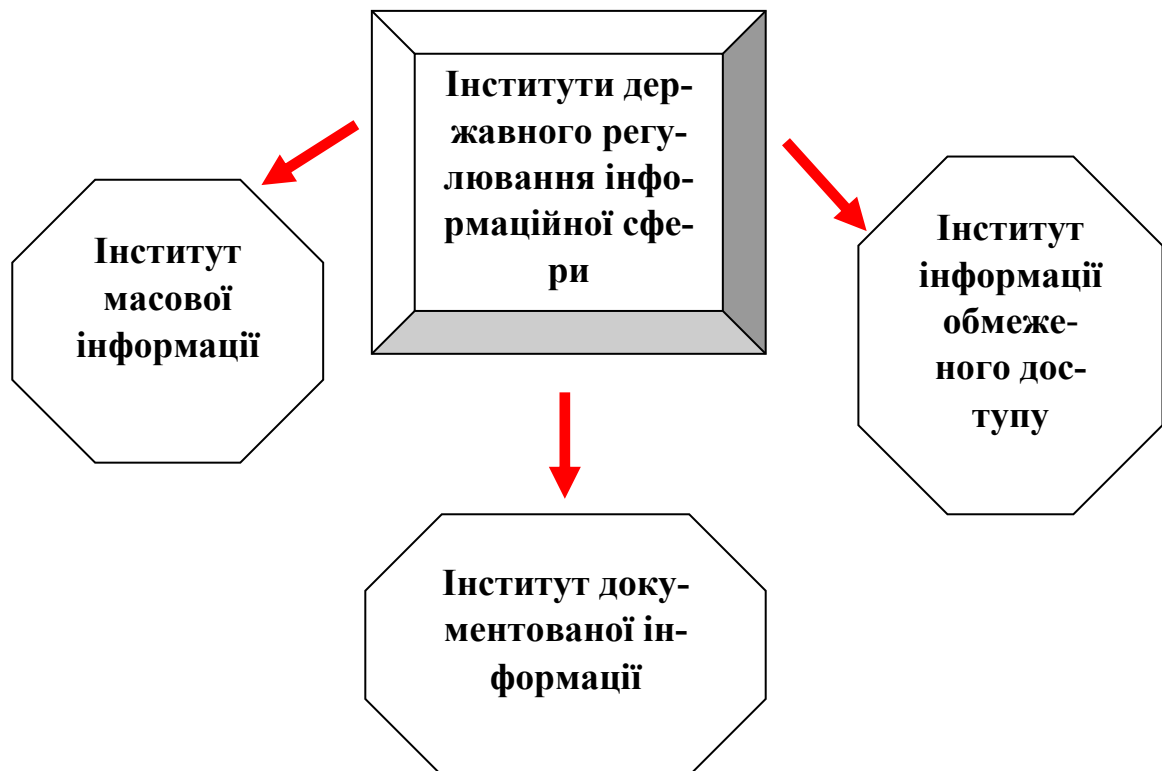


Рис. 3. Інститути державного регулювання інформаційної сфери європейських країн

Аналізуючи рис. 3 бачимо, що інститути державного регулювання інформаційної сфери європейських країн – це інститут масової інформації, інститут документованої інформації тощо. Законодавство про свободу інформації має широке застосування в державних установах європейських країн. Що ширший обсяг прав у сфері суспільного доступу до інформації, то більш демократичне законодавство про свободу інформації.

Доступ до урядової інформації в європейських країнах є різним. Так, у Великій Британії немає закону про свободу інформації. У Франції закон кожному надає право доступу до державних документів. Рішення державного органу про відмову в наданні інформації може бути оскаржене в суді. У Німеччині закони містять положення про право на доступ до інформації урядів. Федеральні уряди можуть відмовити засобам масової інформації в наданні інформації, коли її публічність може перешкоди судочинству тощо. В інших країнах Європи доступ до урядової інформації регулюється законами, схожими з законодавством Франції та Німеччини. Діяльність законодавчих органів іноді може бути обмежена конституційними та міжнародними нормами. У Міжнародному пакті про цивільні і політичні права зазначається, що держави учасниці повинні визнавати право на одержання інформації. При цьому чітко названі єдино можливі підстави, за наявності яких можуть допускатися обмеження щодо доступу до інформації.

Європейська конвенція з прав людини визначає, щоб держави, які її підписали, гарантували право на свободу слова. У контексті свободи інформації важливо, щоб такі обмеження були адекватними встановленій законом мети і спроможними досягати цієї мети [5].

В документі Ради Європи “Про доступ до офіційних документів” наголошується на важливості прозорості діяльності державних органів і доступності інформації з питань, що мають суспільний інтерес, для розвитку демократичного суспільства. Забезпечення доступу до офіційних документів здійснюється на принципах рівності і відповідно до правил:

- дає змогу отримувати адекватне уявлення і формувати критичні судження про стан суспільства, сприяючи залученню громадськості до справ, що становлять загальний інтерес;
- зміцнює дієвість і ефективність функціонування органів влади і допомагає підтримувати єдність влади, протидіючи корупції;
- сприяє утвердженню легітимності адміністративної влади у ролі суспільних органів і зміцненню довіри до неї з боку населення.

В цьому документі насамперед йдеться про надання приватним особам доступу до офіційних документів. З цією метою державним органам варто проводити активну політику зі зв'язків з громадськістю, спрямовану на надання населенню будь-якої інформації, що може бути корисною у демократичному суспільстві.

Цей документ стосується офіційних документів, що перебувають в розпорядженні органів державної влади. Вона не стосується права на доступ або обмежень доступу, передбачених Конвенцією про захист особистості в зв'язку з автоматичною обробкою даних. Держави-учасники можуть обмежувати право доступу до офіційних документів з метою:

- національної безпеки, оборони і міжнародних відносин;
- недоторканості особистого життя та інших правомірних приватних інтересів;
- економічної, кредитно-грошової і валютної політики держави тощо.

На сучасному етапі спостерігається концентрація засобів масової інформації, що підриває конституційні основи свободи слова. Європейські країни мають прийняти інформаційне законодавство, спрямоване на запобігання і протидію концентрації засобів масової інформації, що може загрожувати плюралізму ЗМІ на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Держави мають передбачити можливість визначення максимальних рівнів контролю з метою обмежити вплив, який комерційна компанія може справляти в одному або декількох секторах засобів масової інформації. При встановленні рівнів впливу держави мають брати до уваги обсяг ринку ЗМІ і рівень наявних на ньому ресурсів. Країнам Західної Європи варто створити спеціальні органи у сфері ЗМІ, які б мали право протидіяти злиттю компаній. Країни регіону мають вжити заходів у тих випадках, коли вертикальна інтеграція, тобто здійснюваний окремою компанією контроль за ключовими елементами виробництва, мовлення, поширення і суміжних видів діяльності, може стати загрозою плюралізму [3].

Варто зазначити, що окрім спільних наробок, в окремих країнах здійснюється детальне регулювання діяльності ЗМІ. Так, у Великій Британії міністр торгівлі має повноваження обмежувати концентрацію преси в одних руках. Законодавство Німеччини гарантує плюралізм друкованих органів як найважливіший фактор свободи преси шляхом заборони монополії.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Державне регулювання інформаційної сфери європейських країн – це правовий фундамент інформаційного суспільства, що активно формується країнами. Усі країни Західної Європи життєво зацікавлені у розвитку глобального інформаційного суспільства і використанні нових можливостей, які з'являються завдяки покращенню процесу регулювання інформаційного сектору, прийняття законів, спрямованих на забезпечення рівного доступу до інформації та використання інформаційних ресурсів країнами регіону. Урядам країн необхідно сприяти підвищенню ефективності регулювання інформаційної сфери, здійснювати регулювання власності на засоби масової інформації, вирішувати проблеми концентрації ЗМІ, з метою обмеження негативних явищ, зокрема обмеження свободи слова, плюралізму думок тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Видавництво Університету внутрішніх справ, 2000. 407 с.
2. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посібник. К. : Знання, 2006. 663 с.
3. Супрун В. М. Інформаційний суверенітет як один з елементів інформаційної безпеки держави: теоретико-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2009. № 841. С. 136-139.
4. <https://studfile.net/preview/3546105/page:2/>.
5. Рекомендація № R (99) 1 Комітету міністрів Ради Європи “Про заходи щодо сприяння плюралізму в ЗМІ”. Документ 994_095, поточна редакція - Прийняття від 19.01.1999. *Верховна Рада України. Законодавство України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_095#Text.

REFERENCES

1. Aristova, I. V. (2000), *Derzhavna informatsijna polityka: orhanizatsijno-pravovi aspekty : monohrafiia / za zah. red. O. M. Bandurky.* Vydavnytstvo Universytetu vnutrishnikh sprav, Kharkiv, 407 s.
2. Pocheptsov, H. H. (2006), *Informatsijna polityka : navch. posibnyk.* Znannia, K., 663 s.
3. Suprun, V. M. (2009), *Informatsijnyj suverenitet iak ody z elementiv informatsijnoi bezpeky derzhavy: teoretyko-pravovyj aspekt.* *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu im. V. N. Karazina. Serii: Pravo.*, № 841, s. 136-139.
4. <https://studfile.net/preview/3546105/page:2/>.
5. Rekomendatsiia № R (99) 1 Komitetu ministriv Rady Yevropy “Pro zakhody schodo spryiannia pliuralizmu v ZMI”. Dokument 994_095, potochna redaktsiia - Pryjniattia vid 19.01.1999. *Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy.*, available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_095#Text.

Стаття надійшла до редакції 04 лютого 2025 року